

ПЕНТЕКОНТАЕТИЈА

Уводна напомена

О теми која ће овде бити разматрана посебно се позабавила колегиница Данијела Пантелић у својим белешкама *Стара Грчка* са нешто другачијим распоредом наслова. За састављање свог текста колегиница Пантелић се користила:

- Тукидид, Пелопонески рат, превела Душанка Обрадовић, Београд 1999.
- Плутарх, Аристид, из одабраних извора М. Ђурића
- В. В. Струве, Д. П. Калистов, Стара Грчка, Сарајево 1959.
- Белешке са предавања С. Душанића школске 2001/ 2002.

У тексту који следи превасходно су коришћене поменуте белешке. Додатна литература биће посебно наведена.

Извори

Пентеконтаетија обухвата период од 479. до 431. године п. н. е., од краја Грчко-персијских ратова до почетка Пелопонеског. Један од најзначајнијих извора за реконструкцију овог периода јесте Тукидидова *Историја Пелопонеског рата*. Сам Тукидид пентеконтаетију види као педесет најсјајнијих година хеленске историје. Херодот своје дело завршава годином 479. Мада је Тукидид текст посветио великом рату између Атине и Спарте, он се надовезује на Херодотово дело и даје кратак преглед догађаја од 479. до почетка Пелопонеског рата. Тукидид у сваком тренутку жели показати да пре Пелопонеског рата није било тако значајног догађаја у прошлости Хелена. Значајни извори за проучавање овог периода су и *Историјска библиотека Диодора са Сицилије, животописи Темистокла, Аристида, Кимона и Перикла, које је саставио Плутарх, Аристотелов Атински устав*. Потом постоје документарна сведочанства: спискови атинских палих бораца и спискови фороса, који су чланнице Атичко-делског савеза биле дужне да дају Атини. Помоћ пружа и нумизматички материјал, као и разна археолошка открића.

СПАРТА НАПУШТА СВЕХЕЛЕНСКИ САВЕЗ

Још у јесен 481. године представници градова, који су били спремни да пруже отпор Персији, састали су се у Спарти на месту касније названом Хеленијум. Том приликом основан је Свехеленски савез, а вођство над целокупном војском поверено је Спарти. Током акција 480. и 479. године Спартанци нису изневерили очекивања.

После одлучних победа Хелена у биткама 480. и 479. године, рат са Персијанцима још није био завршен. Рат је трајао до половине V века, тачније, до склапања Калијиног мира 449. године. По победи Свехеленског савеза у бици код Платеје 479. године, варвари напуштају простор Хеладе и карактер рата се мења. Ратне операције се пребацују на море.

Став хеленских градова према наставку рата био је различит. Они градови који су се бавили поморском трговином и занатством, градови на обалама Мале Азије, Хелеспонта и Тракије, били су ради наставити рат са Персијанцима. Ти градови желели су ослободити се персијског јарма и самостално развијати трговину. Међутим, поједини градови, а међу њима и Спарта, били су заинтересовани за рат само док је претила непосредна опасност од непријатеља. Сама Спарта није располагала солидном флотом нити је познавала вештину поморског ратовања. Стога се градови, заинтересовани за ратовање, окупљају око Атине, која не само да је имала моћну флоту, већ је била вољна ратовати.

До првог значајног размимоилажења између Атине и Спарте долази непосредно по бици код рта Микале 479. године. Пошто су извојевали победу, Хелени су се стали питати шта да чине са Јоњанима, које су управо ослободили персијске власти, али које неће моћи до века бранити. Пелопонежани предлажу да се они градови континенталне Хеладе који су били наклоњени непријатељу раселе и поново населе Јоњанима. Атињани се противе предлогу, јер им се није свидело да се Пелопонежани мешају у политику њихових колонија. Пелопонежани тада одустају од свог предлога, а острва Самос, Хиос и Лезбос приступају Свехеленском савезу. По овоме флота је отпловила на Хелеспонт с циљем да сруши мостове, које је својевремено Ксеркс дао да се саграде. Међутим, откривши да су мостови порушени, Пелопонежани, предвођени спартанским краљем Леотихидом, отплове на Пелопонез, а Атињани стадоше опседати град Сест, који су и освојили.

За то време Атињани, вративши се у опустошени град, стадоше га обнављати и утврђивати. Ово се никако није свидело Спартанцима, који су стали осећати сву већу моћ Атињана. Стога шаљу изасланство у Атину с поруком да Атињани обуставе утврђивање града, јер у случају каквог новог непријатељског напада и заузимања Атике, непријатељ ће наводно имати добру базу за даље деловање. Спарта чак позива Атину да заједно поруше околне зидове и оних градова изван Пелопонеза. Тада Темистокле, као представник Атине, одлази у Спарту. Други атински посланици имали су одуговлачити свој одлазак на Пелопонез док атински грађани не заврше одбрамбени бедем. Темистокле без других посланика Спартанцима није могао предочити вољу Атињана. Овим је куповао време. Предложио је Спартанцима да пошаљу у Атину људе од поверења који би испитали право стање ствари у Атици. Истовремено Темистокле је тајно послао гласника својима с поруком да задрже пелопонеске изасланике као таоце, што су ови и учинили. Наиме, бојао се да када Спарта открије праву сврху атинског плана, неће му дозволити повратак у родни крај. Онда када су Атињани утврдили град и онда када се осећао довољно сигурним, Темистокле је отворено спартанској влади предочио намере Атињана. Мада нису били одушевљени, Спартанци су се сложили да је Атина довољно способна да води политику око сопственог утврђивања. Однос између два хеленска полиса бивао је све више затегнут.

Пролећа/лета 478. године организоване су две поморске експедиције Свехеленског савеза. Прва, коју је предводио спартански краљ Леотихида, имала је задатак да казни оне градове Хеладе који су се определили за Персијанце. Поход је првенствено био уперен против тесалске породице Алеуада. Међутим, савезници

нису имали успеха да нашкоде овој породици, која се утврдила у Лариси. По овом неуспеху, Леотихида се вратио у Спарту, где је оптужен за корупцију. Окривљен је и протеран из града. Другу експедицију предводио је Паусаније, намесник малолетног спартанског краља Полихистра и истакнути предводник војске у бици код Платеје. Хеленска флота успела је освојити Кипар, као и Визант. Међутим, и поред војних успеха, незадовољство осталих чланица савеза према Паусанији је расло. Извори сведоче да је овај Спартанац строго кажњавао хеленске заповеднике и да је присвајао за себе велики део ратног плена. Постоји сведочанство, чија је веродостојност данас спорна, да је Паусанија приликом освајања каквог града, на слободу пуштао персофилске елементе, да је у редове своје војске примао Персијанце, напославу, да се стао облачити као Персијанац и понашати у складу са варварским обичајима. Оног тренутка када се у једној завери покушао смакнути Паусаније, Спартанци су увидели да је њихов положај главнокомандујућих у Свехеленском савезу озбиљно угрожен. Смењивање Паусанија с другим спартанским краљем Доркидом, није уродило плодом. Чланице Свехеленског савеза нису желеле ратовати под вођством Спарте. Стога је 478. године Спарта са својим пелопонеским савезницима одлучила да повуче своје чланство из савеза.

Извори:

- Херодотова Историја II, превео са старогрчког Милан Арсенић, Нови Сад 1980.

Литература:

- N. G. L. Hammond, A history of Greece to 322 B. C., Oxford 1959.

ОБРАЗОВАЊЕ АТИЧКО-ДЕЛСКОГ ПОМОРСКОГ САВЕЗА

Пошто су Пелопонежани напустили редове Свехеленског савеза, године 477. представници градова, заинтересовани за наставак борби против Персијанаца, састали су се на острву Делос. Том приликом је Атина унутар Свехеленског савеза образовала нов савез, данас познат под називом *Атичко-делски*. Атина се могла ставити на чело новог савеза јер је имала подршку острва као што су Самос, Хиос и Лезбос и јер је располагала највећом флотом. Хамонд тврди да су основу савеза чинили Атињани и Јоњани. Док су Атињани чинили један дом савеза, други су чиниле савезнице, у главном, Јоњани. Чланице савеза су се заклеле да ће имати исте пријатеље, односно непријатеље, што су потврдиле бацањем усијаног грумена гвожђа у море, под паролом да док гвожђе не исплива на површину воде њихов договор неће бити нарушен. Тукидид приповеда да је циљ Атичко-делског савеза био освета за варварско пустошење Хеладе, као и ослобађање оних градова који су се још увек налазили под персијским јармом. Хамонд сматра да савез није био образован само ради заједничке борбе против Персијанаца, већ и ради борбе против сваког непријатеља савеза.

У почетку све чланице савеза су биле самосталне, а њихову независност гарантовала је Атина. Врховни орган савеза требало је да буде заједничко веће. Сваки град, било да га представља један или више делегата, имао је један глас на већу. Одлука већине обавезивала је све чланице савеза. Функција већа била је везана за разматрање свих политичких питања савеза, нпр. питање рата, мира, примања нових чланова. Веће би се састајало у Аполоновом и Артемидином храму на острву Делос, старом верском центру свих Јоњана. Благајна савеза налазила се под заштитом поменутих божанстава. Атина није имала право гласа на већу. Међутим, повремено је присуствовала састанцима.

Два дома, Атина и савезници, били су једнаки у моћи. Један предлог могао је бити усвојен само уз сагласност оба дома¹.

Обавеза сваког града према савезу састојала се или у давању фороса, прилога у новцу за покривање заједничких трошкова, или у опремању заједничке флоте давањем одређеног броја ратних бродова. Атина је била та која је одлучивала који су градови дужни да дају бродове, а који форос. Плутарх сведочи да су представници градова позвали Атињанина Аристиду, који је био познат по својој праведности, да на основу имовинског богатства града као и на основу „савезничке подршке”, одреди колико фороса би један град био дужан да преда. Том приликом Аристид је проценио да су чланице Атичко-делског савеза у могућности да дају износ од 460 фороса. Калистов сматра да је тај новац био довољан да се 200 тријера од по 200 чланова посаде издржавају седам до осам месеци. Остаје неизвесно да ли су чланице савеза заиста улагале поменути суму у благајну или су само биле у могућности толико да дају.

О првим војним операцијама Атичко-делског савеза данас знамо веома мало. Претпоставља се, на основу Тукидидова излагања, да је у годинама пре 469. савез, након опсаде, освојио Ејон на Стримону, који су држали Персијанци, и острво Скирос, које су насељавали Долопи. Атињани су населили Ејон и Скирос пошто је дотадашње становништво било продато у ропство. Поход на Скирос је организован под изговором да је на том острву убијен легендарни атински краљ Тезеј, а у ствари јер се острво налазило на повољном стратешком положају и стога што су гусари са овог острва ометали поморску трговину. Пошто су, наводно, на Скиросу откривене кости Тезеја, које су потом пренете у Атину, Атина је потврдила своје вођство над осталим Јоњанима, као што је својевремено Спарта своје вођство над Пелопонежанима потврдила стицањем реликвија Ореста. Хамонд сматра да су Ејон и Скирос освојени 476/475. године, у време када савез заузима и Визант, који је после Паусанијевог освајања поново пот-

¹ (?) Ако би се веће савезника сложило по неком питању, где је онда Атина изражавала свој став о том питању, ако није имала право гласа на већу (?)

пао под власт варвара. Једно време савез је ратовао и са Каристом, градом на Еубеји, као и Наксосом, који се одметнуо од савеза. Наксос је на крају био приморан да остане у савезу и да плаћа форос и даје бродове, што до тада није морао.

Тукидид наводи заузећа Ејона, Скироса, Кариста и Наксоса не да би посведочио успех Атичко-делског савеза, већ да би показао пораст моћи саме Атине. Као посебну значајну акцију Атичко-делског савеза треба поменути битку код Еуримедонта 466. године. Наиме, с намером да продру на простор Егеја, Персијанци су флоту од којих 350 лађа укотвили при обалама Памфилије. Тадашњи заповедник флоте Атичко-делског савеза био је Кимон², син Милтијада Млађег. Кимон је располагао са око 300 лађа, од којих је 200 тријера дала Атина. Треба имати на уму да се од Темистоклова времена са дефанзивне поморске политике прешло на офанзивну, те су лађе биле нешто веће. Кимон је из Книда, пратећи обалу, стао присвајати околне градове било дипломатијом било силом. Кимонова база за предстојећу битку са Персијанцима била је у Фазелиди. Пошто су чекали на осамдесет феничких бродова са Кипра, Персијанци су одлучили да не приме битку на мору и повукли су се у басен Еуримедонта. Кимон их је пратио. Готово истовремено, и на копну и на мору, Хелени предвођени Кимоном нанели су катастрофалан пораз Персијанцима. Убрзо после тог новог пораза у дворској завери убијени су персијски цар Ксеркс и његов најстарији син Дарије. Нови персијски цар постао је Ксерксов млађи син Артаксеркс. Ратне операције сада су биле концентрисане на малоазијској обали код Хелеспонта. Градови Троаде и Еолије постепено су бивали одузимани од Персијанаца. Новоослобођени градови укључивани су у састав Атичко-делског савеза.

Литература:

- N. G. L. Hammond, A history of Greece to 322 B. C., Oxford 1959.
- <http://www.fordham.edu/halsall/ancient/asbook.html>
- * 11th Britannica: Delian League

² Пошто је Темистокле, под сумњом да сарађује са Персијанцима, остракован 471. године и пошто је Аристид преминуо, водећа личност у Атини постаје син Милтијада Млађег, Кимон.

АТИНСКА ПОМОРСКА ДРЖАВА

Напомена: Данијела Пантелић је поједине податке, који се не налазе у њеним белешкама *Стара Грчка, 7. Претварање делског савеза...*, накнадно дала путем телефонског разговора.

Неколико чинилаца који су утицали на претварање Атичко-делског савеза у поморску државу Атињана:

- Временом **Јоњани, пошто су ослобођени персијског јарма и пошто је Егеј био очишћен пирата, нису били вољни лично наставити са ратом, те место бродова Атине радије дају форос.** Самим овим статус савезника у савезу постао је инфериорнији у односу на Атину, која је сада располагала и са већом флотом и са више новца. Атина је постајала све моћнија.
- Савезничке градове раздвајало је **море, на коме је владала атинска флота, па им је било тешко да се уједине у заједничку борбу против Атине.**
- **Атињани су кажњавали све оне који су покушали да иступе из савеза.** У побуњене градове остављали су своје гарнизоне, одузимали су земљу локалном становништву и насељавали је атинским грађанима. Велику улогу у учвршћивању атинске власти над савезницима играле су управо клерухије.
- **Године 454/3. благајна савеза премештена је са Делоса у Атину,** под изговором да је на острву изложена опасности. На тај начин Атињани су могли да користе новац за сопствене потребе, на пример изградњу Акропоља, а да при том не траже сагласност савезника.
- Временом, поред политичке и војне контроле, **Атињани остварују и економску контролу над својим савезницима. Године 434. атинска Народна скупштина донела је одлуку којом се савезничким градовима забрањује да самостално кују свој сребрни новац.** Даље, Атињани су завели редовну контролу над товарима жита и остале хране која је преко Хелеспонта долазила из црноморских области.

Настојање **Атине да наметне своју власт над савезницима и њена спољно-политичка експанзија, чији је циљ био проширење граница савеза, није могла а да не изазове непријатељство како самих савезника, тако и Спарте и Пелопонеског савеза, који су се плашили пораста атинске моћи.** Међутим, настојање атинске империје је на дужи рок обећавало озбиљан напредак у политичком, привредном и културном погледу. Грчки свет је до тада патио од разједињености, расцепканости на међусобно супростављене полисе, која није дозвољавала такав напредак. Жеља Атине да уједини сав грчки свет била је пресечена ратом који је вођен против Пелопонеског савеза.

РАТ АТИНЕ СА ПЕРСИЈОМ И СПАРТОМ

Уводна напомена

О теми која ће овде бити разматрана посебно се позабавила колегиница Данијела Пантелић у својим белешкама *Стара Грчка* са нешто другачијим распоредом наслова. За састављање свог текста колегиница Пантелић се користила:

- Тукидид, Пелопонески рат, превела Душанка Обрадовић, Београд 1999.
- Аристотел, Атински устав
- Плутарх, Темистокле, Славни ликови Антике II, превод Милош Н. Ђурић, Нови Сад 1978.
- Плутарх, Перикле, Славни ликови Антике II, превод Милош Н. Ђурић, Нови Сад 1978.
- В. В. Струве, Д. П. Калистов, Стара Грчка, Сарајево 1959.
- Белешке са предавања С. Душанића школске 2001/ 2002.

У тексту који следи преваходно су коришћене поменуће белешке. Додатна литература биће посебно наведена.

Политичке прилике у Атини у периоду од 478. до 466.

Атина је из сукоба са Персијанцима 480. и 479. изашла са додатним самопоуздањем у своје институције. За успех у рату једнако су биле заслужне све класе. Хоплити су се истакли у биткама на Маратону и Платеји, док тети као морнари у биткама код Артемизија, Саламине и рта Микале. После одлучних победа 480. и 479., заједничким снагама обнављали су град, подстицали остварење атинске поморске државе, извојевали велику победу код Еуримедонта. Међутим, семе раздора унутар саме државе дало се опазити још у овом периоду. Прва два разреда, у главном, су поседовала земљишта на простору Атике. Стога је за њих веза са Спартом и Пелопонеским савезом била је једнако важна као својевремено рат са Персијом. С друге стране, нижи разреди нису поседовали земљу. Једини извор прихода за њих је представљала флота. Њихова будућност зависила је од поморске експанзије.

Током десет месеци 480/479., када је простор Атике био евакуисан и када су Атињани били под оружјем, **Ареопаг, који је и организовао евакуацију, постаје најмоћнији орган државе. Године 479., пошто се народ вратио у Атину, било је подстицаја да се обезбеде неке привилегије сиромашнијим разредима становништва. Аристид је, на пример, сматрајући да народ жели пуну демократију, предложио да сваки грађанин учествује у државној управи и да се архонти бирају између свих Атињана. Темистокле, залажући се за развој поморске трговине, предложио је да се странци ослободе плаћања пореза. Овим је желео привући занатлије да населе простор Пиреја, чиме би образовао економску базу за стварање веће поморске државе. Међутим, ниједан од поменутих предлога није био усвојен.**

Темистокле, желећи да оствари јаку атинску државу, био је спреман да раскрсти са Спартом. Плутарх приповеда да кад су на амфикионској скупштини Лакедемонци предлагали да се оне државе које се нису са њима бориле против Персијанаца искључе из учешћа у амифкионији, Темистокле се успротивио. Сматрао је да ако се из скупштине избаце Тесалци, Агривци и Тебанци онда ће Лакедемонци све друге надгласати и ствари ће се одвијати по њиховој вољи. Међутим, Темистоклова политика супростављања Спарти, с једне, и рата са Персијанцима, с друге стране, није била прихваћена од стране Атињана. Заједничким напорима Спарте и атинске олигархије, Темистокле је, под сумњом да сарађује са Персијанцима, 471. остракован³. Населио се у демократском Ар-

³ Личности као што су Милтијад, Темистокле, Аристид, Ксантип и Кимон играли су важну улогу у политичком животу Атине управо захваљујући својим војним талентима; у овом погледу представљају претходнике Перикла и Алкибијада. Међутим, што је њихова моћ

госу, одакле је посећивао друге демократске градове на Пелопонезу подстичући демократски преврат у њима. У то време спријатељио се са Паусанијом, победником код Платеје 480., који је планирао да уз помоћ хелота организује устанак у самој Спарти. Наиме, у доба које разматрамо, у Спарти је вођена оштра борба између ефората и краљева. Спартанска влада, побојавши се Паусанијевих намера, оптужила га је и окривила за сарадњу са Персијом. Паусаније је уточиште нашао у храму Атине. Пошто га нису могли убити у храму, јер је такав чин сматран светогрђем, ефори су зазидали улаз у храм и оставили га да сконча од глади. Паусанијина смрт снажно се одразила на судбину Темистокла. Спартанци су обавестили Атињане да је Темистокле наводно сарађивао са Паусанијом и Персијанцима. Пошто је оптужен за издају и пошто му се спремало суђење, Темистокле се склонио на Коркиру, а одатле у Епир. Уточиште је прво нашао код Адмета, краља Молошана, а потом код Александра, македонског краља. Већ у то време Атињани су га осудили на смрт и конфисковали му имовину. Темистокле се лађом упутио на Исток. Десило се да је олуја његов брод избацила на обале Наксоса баш у време када је атинска флота опседала град. Темистокле је заповеднику флоте открио свој идентитет и предложио му да га овај пребаци у Азију, за шта ће бити награђен; у случају да га изда, Темистокле је био спреман да посведочи како га је својевремено поткупио за своју ствар. У нимало завидном положају, заповедник је изабрао награду, а Темистокле је напослетку стигао на двор Ксерксова наследника Артаксеркса године 465. Цара је добро служио и на управу су му била дата три града: Магнезија, Лампсак и Мијунт. Да је боравио у Магнезији сведочи и пронађен новац који је Темистокле ковао уз дозволу цара. Мада Плутарх тврди да је Темистокле извршио самоубиство када је на страни цара требао ратовати против Атињана у Египту, по свој прилици он је умро природном смрћу. Његове кости су однесене у Атику и тајно сахрањене.

По протеривању Темистокла 471. године и по смрти Аристиде, власт у Атини потпуно прелази у руке олигархије. На њеном челу налазио се Кимон, син Милтијада Млађег. Пошто је платио казну од 50 талената, коју је његов отац дуговао Атини, Кимон је свој положај у држави учврстио тиме што је руку своје сестре дао Калијасу⁴, представнику богатог клана Сеγυςес и тиме што се сам оженио девојком из рода Алкмеонида. Међутим, до високог положаја у земљи дошао је само захваљујући својим војним талентима. Када се народ устручавао да напусти Атину и пређе на Саламину, Кимон их је предводио, пошто је посветио коњске узде Атини и узео штит из храма. Чврсто се залагао за рат против Персије и за пријатељство са Спартом. Колико је био наклоњен Спарти сведочи и чињеница да је свом сину дао име Лакедемоније.

Кимон се посебно истакао у бици код Еуримедонта 466. године п. н. е.

Литература:

— N. G. L. Hammond, A history of Greece to 322 B. C., Oxford 1959.

Демократске реформе у Атини и раскид са Спартом

После 477. године Атина као вођа Атичко-делског савеза знатно је увећала своју моћ. Када је опасност од персијског напада минула интереси Атине и савезника размимоилазили су се. Атињани, посебно тети, били су заинтересовани за очување савеза који им је доносио добит како у моћи тако и у новцу. Међутим, савезници, пошто су ослобођени персијског јарма и пошто је море било очишћено пирата, нису били ради и даље давати бродове или форос, служити војску, подмиривати трошкове одржавања.

Године 465., пошто је Атина желела за себе присвојити део прихода тасоских рудника у Тракији, Ташани су одлучили повући своје чланство из Атичко-делског

бивала већа, строжија је била и њихова контрола од стране Народне скупштине. Народна скупштина искористила је остракизам да се обрачуна са готово свим водећим личностима Атине: Темистоклом, Аристидом, Ксантипом и Кимоном.

⁴ Callias

савеза. Атина такав чин није желела одобрити, те долази до велике поморске битке. Атинску флоту предводио је Кимон, који је успео Ташанима нанети пораз. Потом је своје трупе искрцао на острво. У међувремену 10 000 Атињана и савезника населило је град Девет путова, касније назван Амфипољ, који се налазио на ушћу реке Стримон. Са овог простора Атињани су желели продрети у унутрашњост земље, која није била позната само по рудницима сребра, већ и по дрвеној грађи. Међутим, на том путу су их зауставили Трачани, наневши им тежак пораз код Драбеска. За то време Тасос, будући поседнут, у помоћ позива Спарту.

Спарта, бојећи се пораста моћи Атине, тајно је обавестила Ташане да ће организовати један поход на Атику. Међутим, у томе ју је спречио катастрофалан земљотрес, који се се одиграо 464. године и када је погинуло око 20 000 људи. Пошто је погинуо и велики број Спартијата, ту околност су искористили хелоти из долине реке Еуротас и организовали побуну против својих господара. Спартански краљ Архидам је у правом тренутку наложио свом трубачу да позове људе на оружје и одбије напад. Међутим, и хелоти из Месеније су се дигли на устанак, а за своју ствар су придобили и две групе перијека. Ови су се придружили устаницима који су држали положај на брду Итоми још од 469. Овај догађај је у историји познат као Трећи месенски рат. Опасност по Спарту бејаше озбиљна. Спартанци су били приморани да у помоћ позову Атињане. Кимон се, наравно, одмах одазвао. Али, да би повео војску морао је добити одобрење Народне скупштине, коју су, у главном чиниле присталице демократије.

Седамдесетих година V века престиж Ареопага је већ стао сахнути. Године 466. опозицију, коју су раније предводили Темистокле и Аристид, предводили су Ефијалт и Перикле. У почетку ова двојица нападала су посебно чланове Ареопага, оптужујући их за корупцију или злоупотребу положаја. Често њихове оптужбе биле су реалне. У периоду између 465. и 463. и Ефијалт и Перикле били су макар по једампут изабрани за стратеге. Ово само сведочи о порасту моћи њихових присталица. Када је Кимон пред Народном скупштином захтевао да се помогне Спарти, Ефијалт и његови истомишљеници устадоше против Кимонова предлога. Ефијалт је Спарту држао за супарницу Атине и постоји вероватноћа да је био упознат да је Спарта својевремено желела помоћи устанак на Тасосу. Међутим, Кимон, упозоравајући да ће Атина без Спарте „остати хрома”, успео је добити подршку скупштине и са 4000 хоплита одлази на Пелопонез.

Поред Атине у помоћ Спарти прискочиле су Егина, Мантинеја и Платеја, која је послала 1/3 своје војске. Захваљујући овој подршци, Спарта је онемогућила продор побуњеника на њену територију и већ 463. прелази на офанзивну политику. Непријатеља опкољава на брду Итоми.

Како се ствар одвијала повољно на Пелопонезу Кимон одлази својима да помогне око опсаде Тасоса. Ташани су након четири године опсаде капитулирали. Морали су се одрећи својихседа и рудника у Тракији, плаћати форос и обезбеђивати ратне бродове.

После успеха на Тасосу, Кимон се вратио у Атину. Лета 462. Ефијалт и Перикле оптужили су га за примање мита од Александра, краља Македоније, те и да је то био главни разлог због кога се устручавао од напада на Македонију. Међутим, оптужбе су одбачене, јер је сам Кимон био познат по својој непоткупљивости.

У јесен 462. године Спарта, пошто није могла наудити непријатељу који се утврдио на Итоми, по други пут у помоћ зове Атину. Наиме, Атињани су били познати по својој вештини освајања зидина на јуриш. Народна скупштина је одговорила слањем војске на челу са Кимоном. Његово одсуство искористио је Ефијалт да се обрачуна са Ареопагом. Народна скупштина донела је закон којим се Ареопагу одузимају све дотадашње функције, те постаје обичан судски орган у чију надлежност је спадало решавање верских спорова. Овим кораком Еклесија (или Народна скупштина) и Хелијеја ослобођене су надзора који је обезбеђивао Клистенову *isonomii* или једнакост права. Пут је био отворен за пуну демократију, владавину народа. Некадашња надлежност Ареопага била је подељена између Већа од 500, који постаје главно орган извршне власти, с једне,

и Еклесије и Хелијеје, с друге стране. У међувремену на Пелопонезу атински војници, вероватно под утицајем демократског јавног мњења, нису се нарочито трудили да помогну Спартанцима. Због таквог понашања, Спарта је одлучила да једино њих од свих савезника опозове. Таква одлука је штетно утицала на Кимонов одвећ угрожен положај и углед. Атински грађани су негодовали. Тукидид приповеда да су Атињани одмах по повратку одреда са Пелопонеза раскинули савез закључен са Лакедемоњанима и склопили савез са Агривцима, вечитим непријатељима Спарте, а потом и са Тесалијом. Године 461. Кимон је остракован. Атина у потпуности мења политичку оријентацију.

Литература:

- N. G. L. Hammond, A history of Greece to 322 B. C., Oxford 1959.
- <http://www.columbia.edu/rcc20/greece0.html>
- * Zsuzsanna Varhelyi, Chronology of Greek History from the Persian Wars to the End of Greek Independence

Атинска офанзива на два фронта (Први Пелопонески рат)

Сукоб између Атине и Спарте који је трајао од 461. до 446. године п. н. е. назива се Први Пелопонески рат.

По Кимоновом неуспеху на Пелопонезу, Атина је раскинула савез са Спартом и склопила споразум са Аргосом и Тесалијом. Побуњеници на брду Итоми су после четири године опсаде капитулирали. Погодили су се са Спартом да се уз сигурну пратњу иселе са Пелопонеза. У складу са својом новом политиком, Атина је избеглицама понудила склониште. Ускоро се Атина меша у политику чланица Пелопонеског савеза. Наиме, Мегара, притиснута Коринтом, напушта Пелопонески савез и приклања се Атини. Атињани су у овај град и у његову луку Пагу, која се налазила на обали Коринтског залива, сместили своје гарнизоне. Такође су саградили зид који је спајао Мегару са луком Нисеј. Коринт, Епидаурис и Егина нашле су се окружене Аргосом, с једне, и Атичко-делског савеза, са друге стране. Исто тако Атињани, учврстивши се на Истму, заградиле су пут Спарти у Средњу Грчку. Сама Спарта била је исцрпена да би у овом тренутку могла одговорити Атини.

Године 460. Атичко-делски савез организује поморску експедицију на Кипар, која је имала задатак да онеспособи феничанску флоту, која се тамо укотвила. У то време краљ Либијаца Инар, син Псаметића, подбунио је већи део Египта против персијског цара Артаксеркса и у помоћ позвао Атину. Атичка флота добила је наређење да обустави операције на Кипру и помогне устаницима у Египту. Заједничким снагама савезници су успели освојити два дела Мемфиса. Мада је персијски заповедник и Даријев син Ахемен у борбама погинуо, победа савезника није била одлучујућа. Наиме, у трећем делу Мемфиса, тзв. *Белом зиду*, утврдили су се персофилски елементи. Рат у Египту се одужио. Трајао је шест година и економски је исцрпео Атичко-делски савез.

Године 458. Атина се позабавила операцијама у Саронијском заливу. Водила је борбе променљивих исхода са Коринтом и Епидауром. У ово време избија и рат Атине и Егине. Атињани су потукли Егињане у једној поморској бици, искрцали се на њихово острво и опколили им град. Тукидид приповеда да су Коринћани, искористивши заузетост Атине на два положаја, у Египту и на Егини, покушали освојити Мегару. Међутим, сво преостало мушко становништво у Атини — младићи и старци — опремило се за бој и под вођством Миронидовим изашли на мегдан Коринћанима. После низа сукоба, Атињани су тријумфовали. Успеси Атињана натерали су Спарту да се умеша.

Године 457. одред Пелопонезана, који је бројао 1 500 Лакедемоњана и 10 000 савезника, под вођством Никомеда, намесника спартанског краља Плистоанакта, послат је у Средњу Грчку. По свој прилици у ово време Спарта и Атина још увек нису биле у рату. На свом путу ка северу Спартанци су избегавали сваки сукоб

са Атињанима, надајући се да ће присуство огромне војске близу Атике нагнати Атињане на мирно решавање проблема. Пелопонежани су преко Мегариде продрли на простор Беотије, која је била неутрална. Подстакли су сукоб између Дориде и Фокиде, у коме су подршку пружили Дориди. У међувремену, док су Спартанци били у Беотији, Атињани су послали педесет бродова око Пелопонеза ка луци Пагу. Ти бродови имали су задатак да нападну транспортне лађе и тако онемогуће Пелопонежанима повлачење морем. Поред гарнизона које су имали у Мегари и луци Пагу, Атињани су запосели и стазе преко планине Геранија, које су представљале копнени пут ка Истму. Овим је повлачење Пелопонезана копном такође било ризично. У Беотији Никомед је успео да придобије не само Тебу, већ и друге градове, непријатељски расположених према Атини. Преко Тебе одржавао је и везу са оним Атињанима који су тежили рушењу демократске владе и прекидању градње зида ка Пиреју и Фалерону, који је већ био у својој завршној фази. Када је постало јасно да Атињани немају намеру да преговарају, Никомед се стао припремати за борбу. Атинским хоплитима придружило се 1 000 Агривљана, неколико контигената савезника, као и тесалска коњица. До велике битке између Спарте и Атине дошло је код Танагре. У самом јеку битке Тесалци су прешли на страну Пелопонезана и Атина је претрпела пораз. Међутим, пошто је и сам претрпео тешке губитке, Никомед се није усудио да нападне Атику, већ се вратио на Пелопонез.

Након пораза код Танагре Атина се нашла у тешкој ситуацији, те је на предлог Перикла из прогонства враћен Кимон који је узео учешћа у преговорима са Спартом о примирју. Примирје је закључено само на четири месеца. Али, Атињани су успели да искористе тај рок да поправе свој положај у Беотији.

Лета 457. Миронид је са војском продро на простор Беотије и нанео пораз Беоћанима у бици код Енофите. Распустио је беотску лигу, на чијем челу са налазила олигархијска Теба, а коју је својевремено образовао Никомед. У градовима је заведена демократија. Градови Беотије, осим Тебе, прикључени су Атичко-делском савезу. Чак су и градови Фокиде и Локриде Опунтске биле принуђене на савез са Атином. Миронид је из ових градова као таоце узео представнике аристократије, тако да су на сцену могли ступити демократски елементи. По свој прилици у овом периоду пада и заузимање Наупакта, који је припадао Локранима Озолским. Крајем године пала је и Егина, која је морала да поруши своје зидове, преда своју флоту и плаћа Атини данак. Средња Грчка сада се налазила под контролом Атине.

Године 456. Атињани су обновили ратне операције против Спарте. Атинска флота под командом Толмида, опловила је Пелопонез, ушла у спартанску луку Гитиј и запалила бродоградилште. Заобилавши Пелопонез, Толмид извршио напад на Метону и постигне још низ успеха на обали Етолије. Вероватно у овом тренутку Атињани су избеглице из Месеније населили у Наупакту. Пловећи од Наупакта ка истоку, Толмид је освојио Сикион. Зиму је по свој прилици провео у лукама Наупакт и Пагу.

Године 455. Периклу је поверена команда над западном флотом. Он је опустошио северну обалу Пелопонеза и освојио готово све градове Акарнаније, изузев Енијаде, која је контролисала улаз у Коринтски залив. Овим је превласт Атињана у грчким водама била потврђена.

Током наведених година Атичко-делски савез држао је значајне снаге на простору Египта. Персијанци су 459. покушали да Спарту приволе за свој план, симулиран поход на Атику у циљу да Атина повуче своје снаге из Египта, али Спартанци нису желели учествовати у овоме. Пролећа 455. персијски цар Артаксеркс опрема велику војску и шаље у Египат. На египатском фронту персијске снаге под вођством Мегабиза поразиле су савезнике у Мемфису. Атињани су се повукли на острво Просопитис, које се налазило између канала и два рукавца реке Нил. Пошто су се Египћани нагодили са Персијанцима и пошто је провијант до острва могао стићи једино путем Нила, положај савезника на острву није био нимало повољан. Персијанцима је пошло за руком да исуше канал и копненим путем продру до непријатеља. Само се мали број Хелена спасао про-

бивши се преко пустиње до Кирене; 6 000 се предало, а остали су пали у боју. Несвесни опасности, 50 бродова, којима су заповедали тек наименовани стратежи, а који су имали задатак да помогну опкољенима на Просопитису, пристали су уз обалу Нила. Њих је пресрела персијска војска и феничка флота. Већина хеленских бродова је уништена. Такав је био крај велике експедиције Атичко-делског савеза у Египту.

У међувремену на простору континенталне Хеладе Атињани, ојачани контингентима из Беотије и Фокиде, продрли су на простор Тесалије и захтевали поновно постављање атинских присталица, које су свргнуте са власти после битке код Танагре. Фарсале је одбио да се повинује овом захтеву. Покушај Атињана да на јуриш освоје град онемогућила је тесалска коњица. Убрзо по свом повратку, Перикле је са 1 000 marinaца отпремљен у луку Пагу, где је имао да преузме команду над западном флотом од 100 тријера. Пловећи Коринтским заливом, Перикле је опустошио Сикион и Енијаде.

Зиме 454/3. Атињани су предузели одлучујући корак у свом односу према савезницима. Благајну Атичко-делског савеза пребацили су са острва Делос на Акропољ у Атини. Благајна долази под заштиту богиње Атине и под контролу Еклесије. После катастрофе у Египту Атини је био потребан новац до поврати иницијативу.

Три године Пелопонежани и Атињани нису ратовали и 451. склопили су мировни уговор на пет година. У исто време Аргос је склопио тридесетогодишњи мир са Спартом и тиме изашао из Атичко-делског савеза. Атињани су, потом, своју пажњу усмерили на рат против Кипра, који су у међувремену заузели Персијанци, с циљем да успоставе таласократију на источном Медитерану. Војску савеза предводио је Кимон, човек који је заслужан за склапање мира са Спартом. Пошто су га Персијанци потисли у мочварне крајеве Делте, Амиртеј, наследник Инара, у помоћ зове савезнике. Део савезничке флоте отплови у Египат, а део је стао опседати Китиј, феничку базу на Кипру. Када је током зиме Кимон, услед болести, преминуо и када је настала глад, савезници се одлуче на повлачење. Приликом повлачења, године 449., код кипарске Саламине долази до последње велике битке у Грчко-персијском рату. Готово истовремено, и на копну, где су се савезници борили против Кипрана и Киличана, и на мору, где су се савезници борили против феничке флоте, Хелени су извојевали победу. Између Персијанаца и савезника склопљен је тзв. Калијин мир.

Калијин мир назван је по Калији, атинском амбасадору, који је у Сузи преговарао са Персијанцима око мировног уговора. Вероватно су му помагали посланици из Аргоса, који су то време обнављали уговор пријатељства са персијским царем Артаксерксом. Мир је закључен између Персије и Атичко-делског савеза. Овим уговором Грчко-персијски рат је напokon доведен крају. Подразумевао је аутономију хеленских градова у Азији, превласт Атињана на мору од Памфилије до Босфора, неприкосновену власт Персије над Кипром и Египтом, слободну трговину. Остаје питање да ли је поменути уговор заиста постојао пошто га Тукидид не спомиње. Једно је сигурно — после овог догађаја није познат ниједан већи сукоб са Персијанцима.

Године 447/6. Лакедемоњани подузму тзв. Свети рат и светилиште у Делфима, које су окупирали Фокићани, врате Делфљанима. Пошто су делали као заштитници верске и политичке слободе, Спартанци наводно својим продором на простор Средње Грчке ниси нарушили уговор са Атином. Ипак, Атињани, након њиховог одласка, освоје Делфе и предају га Фокићанима. Продор Спартанаца на простор Средње Грчке подстакао је побуну градова у Фокиди, Локриди, Беотији и Еубеји. Тада Атињани, да би умирили градове, једну експедицију, под вођством Толмида, шаљу у Беотију, а другу, под вођством Перикла, на Еубеју. Толмид освоји Орхомен, Херонеју и неке друге градове Беотије. Међутим, на повратку у завичај код Коронеје нападну га беотски бегунци из Орхомена, Локрани и еубејски бегунци. Атињани, претрпевши пораз и изгубивши у бици Толмида, били су принуђени да признају самосталност беотских градова. Док је Перикле гушио побуну на Еубеји, одметнула се Мегара, призвавши у помоћ Коринћане,

Сикиоњане и Епидауране. У исто време Пелопонежани, под вођством спартанског краља Плистоанакта, продру на простор Елеузине и Трије. Мада је Перикле угушио устанак на Еубеји, Атина, како је у ратовима већ изгубила велики број грађана, била је принуђена да 446/5. са Спартом склопи неповољни 30-огодишњи мир. Атина се одрекла свих посета стечених на Пелопонезу — Ахаје, Трезена, Мегаре. Остали су јој само Егина и Наупакт. Обе уговорене стране одлучиле су да разграниче своје утицајне сфере. Свака од њих обавезла се да неће у свој савез примити оне који припадају туђем, а такође да у градовима туђег савеза неће пружати подршку својим присталицама. Овим споразумом моћ и углед Атине су знатно пољуљане.

Литература:

- N. G. L. Hammond, A history of Greece to 322 B. C., Oxford 1959.
- <http://www.columbia.edu/rcc20/greece0.html>
- * Zsuzsanna Varhelyi, Chronology of Greek History from the Persian Wars to the End of Greek Independence

ПЕРИКЛЕ

Најзначајнији извор за проучавање Периклова живота и делатности јесте Тукидидово дело *Пелопонески рат*. Тукидид, поред осталог, наводи бројне Периклове говоре, приликом чијег изучавања морамо бити крајње опрезни. Мада сам Тукидид у појединим деловима показује симпатије према Периклу, Бјури истиче да он ни у једном тренутку није био слепи обожавалац. Свакако значајан извор је Аристотелов *Атински устав*, који сведочи о Перикловој законодавној делатности. Треба поменути још животопис Перикла који је саставио Плутарх, користећи се Аристофаном, Кратиним, Платоном, Аристотелом, Ефором...

Перикле (495 - 429) је порекло водио из угледне и богате породице. Његов отац је био Ксантип, победник код рта Микале, а мајка Агариста из рода Алмеонида, нећакиња чувеног атинског државника Клистена. За своје доба Перикле је добио одлично образовање. Дамон га је подучавао музици, Зенон из Елеје дијалектици, а Анаксагора из Клазомене га је ослободио многих предрасуда.

Перикле, одрастајући у време када су се дани Свехеленског савеза ближили крају и када је расла моћ Атичко-делског савеза, одлучио је да се бори против Ареопага и утицаја Спарте; одлучио је да се бори за пуну демократију. Плутарх приповеда да Перикле по својој природној склоности није био демократа. Међутим, пошто се бојао да се не посумња како тежи тираниди и пошто је видео да је Кимону аристократија посебно наклоњена, одлучио је да се придружи народу. Када је решио да стане уз народ, Перикле је променио начин живота. Одрекао се свих привилегија које је, као угледан и добро ситуиран грађанин, имао. Својим понашањем и својим говорима, брзо је стекао велики број присталица међу народом. Перикле се спријатељио са Ефијалтом, који је по изгнанству Темистокла представљао демос. Везе између Перикла и Ефијалта изгледа да су биле тако тесне да је због извесне нејасноће извора понекад тешко разлучити подухвате једног од подухвата другог.

Прво важније сведочанство о Периклу пада 463. године. После опсаде Тасоса, Перикле је учествовао у дизању оптужнице против Кимона, који се теретио за примање мита. По свој прилици Перикле у овоме није играо неку важну улогу. Мада му се често приписује напад на Ареопаг 462. или 461., то је искључиво заслуга Ефијалта. По свој прилици Ефијалт је одговоран и за коначан раскид са Спартом и склапање савеза са Аргосом и Тесалијом (461). Онда када су непријатељи демократије убиле Ефијалта, Перикле несумњиво стиче водећи положај у држави. Издејствовао је да Кимон буде остракован. Нови представник аристократије и достојан противник Периклу постаје Тукидид из Алопеке.

Тукидид Периклову владавину види као неку врсту аристократије: *она је само по имену демократија, а у ствари је власт била у рукама најугледнијега грађанина*⁵.

Политичку биографију Перикла пратимо од 463. до 429. године п. н. е. Овом приликом позабавићемо се само догађајима до почетка великог рата између Атине и Спарте. Појединим темама неће се посветити посебна пажња, јер су већ разматране у претходним поглављима.

а. унутрашња политика

Шездесетих година V века Перикле је спровео закон да заклете поротне судије добијају плату. Ова мера омогућила је да сваки грађанин, било сиромашан било богат, буде судија. Потом, на предлог Перикла, државна благајна је почела да сиромашним грађанима исплаћује теорикон — позоришни новац. Затим је била уведена исплата дневница члановима Већа од 500, плате архонтима, плате грађанима који су се налазили у редовима атинске војске и на бродовима атинске флоте. Да покрије све ове издатке, Атина се користила приходом Атичко-делског савеза, посебно када је благајна савеза пребачена у Атину.

⁵ Плутарх, Перикле, Славни ликови Антикe II, превод Милош Н. Ђурић, Нови Сад 1978, 58.

До Периклова времена атинским грађанином сматран је онај коме је отац био атински грађанин који је морао да призна новорођенче, да над њим изврши одређене обреде и да га уведе у списак грађана своје деме. Мајка новорођенчета при том није морала да буде атинска грађанка. Пошто је пораст броја атинских грађана угрожавао њихове привилегије — финансијске могућности атинске државе нису биле неограничене — Перикле је у интересу својих суграђана 451. или 450. донео закон према коме права атинског грађанина добија само онај чији су отац и мајка по свом рођењу спадали међу праве Атињане.

Перикле је дао да се оснују многе клерухије. Овим је град ослобађао елемената који су у сваком тренутку били, пошто нису имали посла, спремни на буну. Тиме је тегобу народа олакшавао и у исти мах савезницима постављао стражу.

Мада су га противници највише због тога нападали, Перикле је посебну пажњу посветио градитељској делатности. Народ је стао уз Перикла, јер је градња и обнова захтевала људе различитих занимања, који су за свој рад добијали новац. Надзор над свим пословима Перикле је поверио архитекти и скулптору Фидији. У Периклово време саграђени су и обновљени: Партедон — храм богиње Атине, који се градио од 447. до 432., Ерехтејон, Деметрин храм, Одеон, Пропилеји, а обнова Акропоља је трајала десет година.

б. спољна политика

Године 457. Перикле се истакао у бици код Танагре. По поразу Атињана, на његов предлог, из прогонства је враћен Кимон, који је са Спартом склопио мир у трајању од четири месеца.

Године 455/454. Перикле је освојио Сикион и организовао поход на Енијаду.

Године 453. на Херзону трачком основао је клерухију.

После успеха Атичко-делског савеза код кипарске Саламине 449., Перикле је предложио да сви хеленски градови у Атину пошаљу посланике *који ће се договарати: о подизању хеленских храмова, које су Персијанци спалили, затим о жртвама, које боговима дугују као завет за Хеладу кад су се борили против Персијанаца; и најзад о морима, како би сви могли безбедно пловити и држати се утврђеног мира.*⁶ Међутим, пошто је Спарта одбила, цео пројекат је пропао.

Године 447. Перикле је Делфе вратио Фокићанима.

Године 446. добио је задатак да угуши побуну на Еубеји. Међутим, у то време Спартанци су организовали један поход према Атици и Перикле је био принуђен да се пребаци на копно. Пошто је навео, вероватно поткупљивањем, спартанске главнокомандујуће да одустану од похода, Перикле се обрачунао са побуњеницима на острву.

Године 444/443. Перикле је дао да се оснује град Туриј на југу Италије. Оснивање овог града поверио је Херодоту, Протагори (законодавац), Емпедоклу (философ природе и лекар) и Хиподамону (архитекта). Наиме, око 510. године п. н. е. на простору каснијег Турија, најпре је постојао богат град Сибариду који је у једној инвазији разорен од стране Кротоњана. Како Сибариђани нису успели да сами обнове град, траже помоћ од Атињана. Перикле је предложио панхеленску насеобину и то, највероватније, из чисто економских мотива. Наиме, Атине је била неопходна дрвена грађа за склапање бродова, а сам Туриј се налазио у близини Силејских шума у Брутији (јужна Италија). Око 407. године п. н. е. у атичким пословним књигама се и помиње туријска дрвена грађа.

Године 443. Перикле је издејствовао да Тукидид буде остракован.

Године 440. дошло је до побуне на Самосу. Наиме, Самос је водио рат са Милетом око задобијања града Пријене. Атина је наредила обуставу рата, али Самос није желео да се повинује њеном захтеву. Сам Перикле је отпловио са флотом према острву. Пошло му је за руком да обори олигархијску власт и узме 50 најугледнијих грађана и исто толико деце за таоце, које је послао на острво Лемнос. Међутим, пошто су успели да побегну, Самњани су стали организовати борбу

⁶ Плутарх, Перикле, Славни ликови Антикe II, превод Милош Н. Ђурић, Нови Сад 1978, 72.

против Атињана. Дошло је до велике поморске битке у којој је Перикле извојевао победу. Међутим, у време опсаде Сама, Перикле је са делом војске морао отпловити у сусрет феничанима, који су долазили у помоћ Самљанима. Самски стратег Мелис искористио је одсуство Перикла да удари на преостале атинске бродове, који су имали задатак наставити опседати острво. Мелис је извојевао победу. Перикле чувши за неуспех својих пожурио им је у помоћ. Након девет месеци опсаде Самњани су капитулирали. Сада једино Хиос и Лезбос задржавају право држања војске и флоте.

Литература:

- <http://www.fordham.edu/halsall/ancient/eb11-pericles.html>
- * Ancient History Sourcebook: 11th Britannica: Pericles

ДРЖАВНО УРЕЂЕЊЕ АТИНЕ У V ВЕКУ

Извори

Значајни извори за проучавање дате теме су:

- Аристотелов *Атински устав*
- атински беседници V и IV века, посебно Демостен
- одлуке атинске народне скупштине.

Еклесија

Право учешћа у Еклесији уживали су сви пуноправни мушкарци, без обзира на богатство и образовање, који су навршили двадесет година живота. Дакле жене, странци, робови нису имали права учешћа.

До Периклова времена атинским грађанином сматран је онај коме је отац био атински грађанин, који је пак морао да призна новорођенче, да над њим изврши одређене обреде и да га уведе у списак грађана своје деме. Мајка новорођенчета при том није морала да буде атинска грађанка. Пошто је пораст броја атинских грађана угрожавао њихове привилегије — финансијске могућности атинске државе нису биле неограничене — Перикле је у интересу својих суграђана 451. или 450. донео закон према коме права атинског грађанина добија само онај чији су отац и мајка по свом рођењу спадали међу праве Атињане.

Сваком учеснику скупштине била је загарантована слобода говора и законодавна иницијатива. Дакле, свако је могао да иступи с било каквим предлогом. Народна скупштина састајала се једном у десет дана. Најчешће је заседала на Пниксу, али је и мењала места. У V веку је почињала жртвом богу. У пракси народне скупштине од највећег су значаја били: избор стратега, објава рата, закључивање мира, додељивање права грађанства, доношење закона. Сва питања решавана су јавним гласањем, дизањем руку — *хиротониа*. Тајна гласања примењивана су само у изузетним случајевима, на пример, приликом изрицања казне остракизма. Одлуке скупштине уношене су у записнике. Остали органи атинске државе сматрани су органима подређеним и одговорним Еклесији.

У време Перикла учешће у скупштини није било плаћано. Они који су морали да раде нису били у могућности да дођу на сваких десет дана и по више сати проведу на Пниксу. Стога се сматра да број учесника у Народној скупштини није прелазео 2 000 до 3 000 од укупног броја становника, који је износио 30 000/35 000. Одлуке скупштине имале су законску снагу независно од броја грађана који су их донели.

Буле

Веће од петсто је било састављено од по 50 чланова из сваке филе. Наиме, У складу са бројем пуноправних грађана, једна дема или тритија је давала одређен број чланова. Дема је бирала чланове, годишње, између кандидата који су имали преко 30 година и који су били из редова или пентакосидимна или хипеја или зеугита ((?) обавезно проверити). Избори су вршени жребањем при чему ниједан грађанин није могао да буде његов члан више од два пута.

Већем није председавало свих петсто чланова. Година је била подељена на десет периода, тако да су посланици сваке филе председавали током једне десетине године — пританеје, око 36.5 дана. Када су били на дужности ова педесеторица су називани *пританеји*. Представник делегације пританеја која је била на дужности, *епистат*, био је обавезан заједно са једном тритијом да за све време трајања његове пританеје живи у Толосу. То је била кружна грађевина где су се пританеји окупљали и вечерали о државном трошку. Толос или Скиас се налазио јужно од Агоре, у близини зграде већа. Стари Пританеј је остао представник

средишта града и средиште архонта.

Функција већа састојала се у припремању предмета за Еклесију и решавању неких питања другоразредног значаја у времену између два заседања скупштине. Ни једно питање није могло да се претреса у Народној скупштини, док претходно не прође кроз веће. Наиме, скупштина због своје гломазности није била у стању да претреса питања са потребном пажњом и озбиљношћу ако она нису била унапред обрађена.

Хелијеја

Атински суд поротника бројао је 6 000 поротника. Они су били подељени у 10 група (дикастерија) од по 500 људи, с тим да је 100 људи у свакој групи сматрано резервом. Чланови су могли бити грађани старији од тридесет година, а избор „заклетих” је вршен жребом. Шездесетих година V века Перикле је спровео закон да заклете поротне судије добијају плату. Ова мера омогућила је да сваки грађанин, било сиромашан било богат, буде судија.

Да би се спречило подмићивање, судски предмети су дељени коцком. Поротници би најпре саслушали и подносиоца тужбе и туженог и сведоке, дозвољавали су им да се свађају, а затим би приступили гласању. Оптужбу у било ком предмету, чак и у случајевима када се радило о интересима државе, подносио је и бранио свако ко је хтео. Сматрало се да су државни интереси и безбедност питања савести сваког грађанина и да је, према томе, сваки грађанин дужан да иступи у њихову одбрану на суду. Професионални браниоци нису наступали пред судом и сваки је грађанин морао да се брани сам. Ако није био у стању да се брани, могао је да се обрати стручњаку који би му написао одбрану, а овај би је научио напамет.

Колегијум десеторице стратега

Од службених функционера који су своја овлашћења добијали путем избора у скупштини највећи значај имао је *колегијум десеторице стратега*. У V веку стратеги нису примали плату, али су у њиховим рукама биле најважније функције административне, извршне и војне власти. Стратези су командовали атинском флотом и војском, обављали све послове спољне политике атинске државе и представљали је у дипломатским преговорима. Били су под сталном контролом Народне скупштине, која их је могла разрешити дужности и пре истека рока од предвиђених годину дана.

Мере које штите уставни поредак

У Атини су постојале посебне установе које су атинском уставу гарантовале извесну трајност.

— *графе параноном*

Подразумева процедуру када се суди сваком ко је предложио закон против устава. Грађанин који је желео да користи своје право *графе параноном* морао је о томе обавестити Еклесију, а потом положити заклетву да своје право неће користити на штету атинског народа. Тек по наведеном могао је да изнесе свој приговор на неки предлог или чак закон. Приговор је аутоматски обустављао вредност предлога, а цела ствар је уступана Хелијеји. Судије би саслушале обе стране, и оног ко је предложио и оног ко се предлогу противи, па би затим донеле одлуку. У случају да се утврди кривица предлагача, он се позива на одговорност и суд га је могао осудити на већу новчану казну, прогонство или смртну казну.

Дакле, мада је сваки грађанин уживао пуну слободу законодавне иницијативе, на њега је падала и одговорност. За сваки свој предлог одговарао је својом имовином и животом. С друге стране, за неосноване притужбе такође је могла бити изречена строга казна.

— *номоје и псефизами*

Другу гаранцију постојећег поретка представљала је нарочита процедура за спровођење закона. У државном праву Атињана разликујемо *номоје* или законе и *псефизаме* или обичне одлуке. За доношење обичних одлука није требала нека посебна процедура; насупротив томе, спровођење закона се намерно одуговлачило како би се Народна скупштина сачувала од опасности да на брзину и непромишљено прими неко решење. Сваке године на првом сазиву скупштине, средином јула, постављало се питање ревизије старих закона. У случају позитивног одговора, поједини учесници скупштине иступали су са својим законским пројектима. Сваки примљени пројекат давао се већу на претрес и редиговање, па би затим био враћен у скупштину на гласање. Текст предлога је истовремено исписиван на табли ради општег увида. Само под условом обављања читаве процедуре, могао је да се донесе нови закон.